

tréfásan *tarhonyaszárító* csillag-nak (TÖMÖRKÉNY: Homokos világ 5. l.), a verőfényes, meleg időt pedig, mely nemcsak az utasembernek meg a vályogvetőnek öröme, hanem a tarhonyakészítő asszony népnek is, *tarhonyacsináló idő*-nek: *No máma jó tarhonyacsináló időnk van!* (Saját följegyzésem). A magam följegyzései közt találok ezt a szintén meteorológiai vonatkozású szóláshasonlatot: *Ojan idő van, mind a tejbetarhonya: 'tisztá, derült'*. Ennek kemenesalji változata: *Ollan üdő vam mind a turós mácsik* (NyF. XXXIII, 35). Hogy az utóbbinak szintén 'tisztá, derült' a jelentése, azt bizonyossá teszi egy ugyancsak dunántúli szóláshasonlat, melyben a *mákos mácsik* éppen az ellenkezőjét jelenti: *Ollan sötét van, mind a mákos mácsik* (Acsád, Vas m. Nyr. XXXV, 189); vö. még: *Mindig olyan, mint a mákos tészta: nem tisztá* (Somogy, Nyr. XXVII, 139).

Tudtommal ennél több szólásunk vagy szólásszerű kifejezésünk nincs is a tarhonyáról.

Csefkó Gyula.

Piszok.

Budenz annak idején (MUSz.) finnugor szavakkal rokonította, de Munkácsi (ÁKE.) e magyarázatot (nézetem szerint helyesen) nem fogadja el és persze Szinnyi sem vette fel e szót NyH.-ába. Maga Munkácsi (i. h.) árja jövevény szónak tartja, de nézetem szerint ez a feltevés is igen-igen kétes értékű. Én e magyarázó kísérletekkel szemben azt hiszem, hogy *piszok* főnevünk olyan elvonás a *piszkol* igéből, mint amilyen elvonás a *piszka-fa* összetétel előtagja a *piszkál* igéből. A ma eltérő jelentésű *piszkol* és *piszkál* igék szerintem egyaránt gyakorító képzős származékai annak az egyelőre ismeretlen eredetű és már régen elavult **pisz* igének, amelynek Beke (Nyr. LIX, 226) elfogadható magyarázata szerint melléknévi igeneve a mai köznyelvünkben már csak az *orr* jelzőjeként használt (N. *pisza* >) *pisze* szó. A gyak. *-kál, -kél* képzős *piszkál* ige jelentése 'hegyes eszközzel vmit úgy turkál, szurkál, hogy annak részei között némi rés, hézag támadjon' (innen átvitt, lelki értelemben is), és ugyanezt jelentette eredetileg a *-kol, -kél, -köl* képzős *piszkol* ige is. De arra, aki turkál valamiben (pl. ételben), egy kis (a jelentéstanban éppen nem szokatlan) túlzással könnyen ráfoghatták azt is, hogy bepiszkolja. Így kaphatta a *piszkol* ige másodlagos 'beschmutzen' jelentését, s ennek megtörténte után a

'stöbern' jelentést már akár az egyjelentésű *piszkál*, akár a kétjelentésű *piszkol* igével lehetett kifejezni, a 'beschmutzen' jelentést azonban csakis a *piszkol* igével. (Az ugyane jelentésű *piszkít* ige ugyanis egészen fiatal képzés a *piszok* főnévből). Mivel pedig már több alkalommal (Nyelvtud. Alapelvei² 148. §, Magy. Igerag. Tört. 271. §, MNy. XXV, 176) igen sok példát idéztem arra a kivételnélkülinek látszó jelentéstani jelenségre, hogy a kétjelentésű szónak az a jelentése, melyet valamely egyjelentésű szóval is ki lehet fejezni, elavult, ezért egyáltalán nem meglepő, hogy a *piszkol* igének eredeti 'stöbern' jelentése már régen elavult és csak 'beschmutzen' jelentése maradt meg. A 'schmutz' jelentésű *piszok* főnév tehát ezek szerint nem alapszava a *piszkol* igének, hanem belőle való utólagos elvonás.

Megemlítem még ezzel kapcsolatban, hogy a *piszkál* és *piszkol* igék elavult **pisz* alapszavából való származék a ma 'babrál, bibelődik, pepecsel' jelentésű *piszmog* ige is. Ennek -*m*-je mozzanatos, -*g*-je pedig gyakorító képző. És valamiként a (N. *pisza* >) *pisze* melléknév az elavult **pisz* igének igeneve, éppen úgy igeneve a N. *piszma* melléknév is a már továbbképzett *piszmog* ige egykori **piszom* (vö. pl. *fut*: R. *futam-ik*) alapszavának. És úglátszik igaza van Gombocznak (MNy. VIII, 121), hogy a *pimasz* mn. (> fn.) nem egyéb, mint e N. *piszma* mn.-nek hangátvetéses alakja.

Horger Antal.

NÉPNYELV, NÉPHAGYOMÁNY.

Nyíri, rétközi nóták.

<p>1. Zöld búzába terem a mérges
[kígyó,
Sziép jányokbul van a legény-
[csábító,
Jaj Istenem, de boldog az, ki
[esúnya,
Szegény legény szívét nem szo-
[morította.</p>	<p>Hogy a jánya nem megy fér-
[hez soha.</p>
<p>2. Sziép a retek hónapos korába,
Sziép a kisjány húsz éves ko-
[rába,
Húsz év után sirattya az any-
[nya,</p>	<p>3. Tisza parttyán nem jó elalunni,
Mer a Tisza kiszokott önteni,
Eltanájsza a babámat vinni,
Jaj de keservesen fogok sínni.
(<i>Spanyol Borbála, 13 éves, Ajak</i>).</p>
<p>4. Márványkübül, márványkübül
[van a Tisza feneke,
Gyöngge vagy még, gyöngge vagy
[még babám a szerelemre,
Gyöngeséged nem annyira saj-
[nádom,</p>	<p>4. Márványkübül, márványkübül
[van a Tisza feneke,
Gyöngge vagy még, gyöngge vagy
[még babám a szerelemre,
Gyöngeséged nem annyira saj-
[nádom,</p>